

ЕКОНОМІКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

УДК 332.2.021.012.33: 339.942

Стельмахук А.М.,
д.е.н., професор, зав. кафедри екон. підприємств
ПВНЗ Хмельницький економічний університет

Гангал Л.С.,
аспірант*

Буковинський державний фінансово-економічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО АГРОБІЗНЕСУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Аграрний сектор України з його базовою складовою, сільським господарством, є системоутворюючим в національній економіці, формує засади збереження суверенності держави – продовольчу та у визначених межах економічну, екологічну та енергетичну безпеку, забезпечує розвиток технологічно пов'язаних галузей національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку сільських територій. В сучасних умовах посилення глобалізації світових господарських зв'язків питання забезпечення конкурентоспроможності продукції АПК у сфері зовнішньої торгівлі належить до пріоритетних завдань національного економічного розвитку. Наявний економічний і агропромисловий потенціал України та сприятливі природно-кліматичні умови дозволяють не лише повною мірою насичувати внутрішній ринок вітчизняною продукцією, але й успішно проникати на зарубіжні ринки, що дозволяє прогнозувати ефективний розвиток експортної діяльності і посилення ролі країни у міжнародній торгівлі. Разом з тим, аналізуючи сучасний стан вітчизняних агропромислових підприємств, що характеризується використанням застарілого та зношеного обладнання, відсутністю інноваційної складової та достатнього інформаційно-аналітичного забезпечення, нестачею фінансових та трудових ресурсів для розширення виробничих потужностей, нерозвиненою інфраструктурою та багатьма іншими проблемами, стає очевидною їх неспроможність конкурувати із могутніми іноземними суб'єктами господарювання. Результатом такої ситуації може стати поглиблення прірви між економікою України та інших країн, оскільки через недостатню конкурентоспроможність чималій кількості вітчизняних товаровиробників доведеться припинити свою діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем глобалізації та її впливу на економіку займалося чимало українських та зарубіжних науковців, зокрема Г.П. Аніоніліс, Н.А. Зотова, О.Л. Даниленко, Ю.П. Дудка, І.Г. Владімірова, О.В. Кардамонов, Б.А. Карпінський, Н.А. Латигіна, Д.Б.Малишева, Т.Фрідман. Аналізу процесу адаптації АПК України до викликів глобального характеру присвятили свої публікації О.М. Варченко, В.К. Збарський, Ю.Є. Кирилов, І.А. Микитенко, О.В. Шубравська, Л.В. Саваш, В.Ю. Ільїн, О.Ю. Юрченко, О.В. Федосєєва та ін. Однак значна кількість питань стосовно визначення головних загроз глобалізації для вітчизняного сільського господарства та економіки в цілому, а також стратегії їх попередження і подолання залишаються недостатньо вивченими і потребують поглибленого аналізу.

Постановка завдання. Метою і завданням дослідження є визначення особливостей функціонування вітчизняного аграрного сектору в умовах глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки, ідентифікація головних загроз та ризиків для українського агробізнесу, викликаних даними процесами, та розробка системи заходів щодо їх уникнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними детермінантами розвитку світової економіки ХХІ століття є глобалізація та інтернаціоналізація господарського життя. Термін "глобалізація" виник і набув поширення в середині 80-х років минулого століття. Його вживання в основному пов'язують з іменем американського соціолога Р.Робертсона, який у 1985р. дав

* Науковий керівник: Стельмахук А.М. – д.е.н., професор

тлумачення цьому поняттю, а згодом, у 1992 р. видав книгу під такою самою назвою. На даний момент у науковій літературі немає єдиного трактування даного явища. М. Кастельс (США) визначив глобалізацію як «нову капіталістичну економіку», характерними рисами якої є: інформація, знання й інформаційні технології, продуктивність праці і конкурентоспроможність національної економіки, що організовується через мережеву структуру менеджменту, виробництва і розподілу.

За твердженням О. Кардамонова, глобалізація – це світовий процес трансформації символів, під час якого фальсифікуються, верифікуються і перерозподіляються у суспільстві цінності, норми, культурна практика і категорії очевидності [6].

Т. Фрідман вважає, що глобалізація це незворотна інтеграція ринків, націй, держав і технологій, яка дозволяє особам, корпораціям і державам-націям досягати будь-якої точки планети швидше, глибше і дешевше ніж це було раніше [1].

Г. Аніліоніс та Н. Зотова визначають дане явище як умовне і часткове наростання спільності світового господарства [2].

Під глобалізацією також розуміють кардинальну зміну світового порядку. Йдеться про те, що відбувається процес «розмивання» національних кордонів. Вони позбавляються свого сервісного значення внаслідок популяризації високих технологій масової культури.

Низка фахівців уявляє глобалізацію як досить вузьке поняття: процес зближення споживчих переваг і універсальна асортименту пропонованої продукції по усьому світі, під час якого світові продукти витісняють місцеві [7].

На нашу думку, глобалізацію економіки на сучасному етапі її розвитку можна визначити як інтенсифікацію міжнародного економічного співробітництва, що супроводжується зростанням транскордонних торговельних потоків, потоків капіталу, трудових ресурсів та інформації, інтеграцією національних ринків, забезпечуючи конкурентоспроможність тієї країни, котра володіє певними порівняльними перевагами у виготовленні продукції чи наданні послуг.

Вплив глобалізації на економіку країн є досить неоднозначним, адже з одного боку, дане явище асоціюється з приєднанням до найвищих досягнень цивілізації, культури та прогресу мільйонів людей в усіх куточках земної кулі, з принципово новими можливостями створення більш раціонального та справедливого світового ладу, рішучим кроком до перемоги над головними проблемами людства – бідністю, голодом, ксенофобією, військовими конфліктами.

Розглядаючи глобалізацію під іншим кутом зору, можна зазначити, що це – синонім поглиблення гострих протиріч світового розвитку, синонім карколомного зростання соціальної несправедливості, нерівності в розподілі

ресурсів та багатств, поглиблення прірви між заможною «Північчю» та злиденним «Півднем», дієвий механізм забезпечення перш за все глобальних економічних і політичних інтересів так званого «золотого мільярда», пригнічення та експлуатації більшої частини населення планети.

І, нарешті, глобалізація – це серйозний виклик для посттоталітарних країн, нездатність адекватно відповісти на який загрожує їм переходом з «другого» до «третього» світу. Одночасно – це унікальний шанс піднятися до рівня найрозвиненіших країн світу, долучитися до авангарду людства. При цьому реалізація того чи іншого сценарію розвитку залежить не тільки і не стільки від потенціалу країни, вихідних умов, у яких розпочався її рух до ринкової економіки та демократії, а перш за все від реалізації власної, національної стратегії соціально-економічного розвитку [11].

Як показує світовий досвід другої половини ХХ століття, неминучу дію об'єктивних законів глобалізації не можуть відмінити ніякі специфічні умови та особливості національного розвитку, ніякі кризові стани і внутрішні трансформації. Країни, які не володіють достатніми конкурентними перевагами, щоб отримати місце в експресі світової глобалізації, якщо і не в буквальному розумінні опиняються під його колесами, то на узбіччі світових політичних, економічних, соціальних і культурних процесів. Дане явище практично неминуче.

Україна не стоїть осторонь глобалізаційно-інтеграційних процесів. Останні приклади — вступ до СОТ та приєднання до Конвенції про торгівлю зерном. Ці кроки вже зроблено. І тут важливо знайти ту межу, коли інтеграція ще є благом для нашої держави, відкриваючи перед нею нові можливості, а не руйнівною силою, здатною завдати серйозний удар вітчизняній економіці.

Теорія і практика господарювання свідчать, що сільське господарство входить до переліку найбільш важливих напрямів світової економіки, оскільки є виробником аграрної продукції, а значить базисом формування і стабілізації системи світової продовольчої безпеки. Тому, в умовах становлення нової соціально-економічної системи — глобалізму, вирішення проблеми цієї безпеки на світовому рівні має бути основним завданням урядів усіх країн. Однак, у дійсності, в умовах посилення інтеграційних процесів одні країни поводять себе як агресори, намагаючись відкусити більший шматок пирога під назвою «світовий ринок продовольства», другі, іноді навіть порушуючи підписані ними угоди, намагаються захиститися від надмірних зазіхань багатих країн, а треті — мовчки спостерігають за тим, що діється, чи то сподіваючись на порядність так званих «партнерів», чи то не маючи змоги (у першу чергу ресурсів) впливати на ситуацію.

Агресивність глобалізації зумовлює переростання «сучасного глобалізму в державно-корпоративний імперіалізм» і виражається у наростанні розриву в рівнях економічного і соціального розвитку між багатими і бідними країнами. Такий стан справ не сприяє зростанню продовольчої безпеки останніх. Тому вони повинні більш серйозно ставитися до цієї проблеми, особливо зважаючи на те, що, як наочно продемонстрували економічна і продовольча кризи кінця першого десятиріччя XXI століття, в кожній окремо взятій країні, насамперед з тих, що належать до розряду розвинених, на перше місце в критичних ситуаціях виступають не глобальні проблеми, а національні. [8].

За оцінками фахівців РВПС НАН України, національний АПК може здійснити прорив на світовий ринок, бо його потенціал, на відміну від традиційних учасників (США, ЄС, Канади), ще не вичерпаний - задіяно лише третину продуктивних сил природи і суспільства [10].

На жаль, тепер виробництво і переробка агропродукції в Україні перебуває у стані економічного «вільного падіння». Вітчизняний аграрний сектор, у порівнянні з іншими країнами Східної Європи, погано пристосувався до умов ринкової економіки. Незважаючи на велику кількість проведених реформ, за роки незалежності не на кращий лад змінилася структура виробництва й у цілому інфраструктура агроринку.

У нашій країні сільське господарство, як одна з монополізованих галузей, позбавлене регульованої ролі держави і через це зазнало величезних втрат аграрного потенціалу, збитків. Тому сільськогосподарське виробництво інноваційно та інвестиційно непривабливе, структура економіки викривлена, пріоритети належать обслуговуючим і посередницьким структурам, а не виробничим сферам.

Окрім того, погіршення демографічної ситуації призвело до обезлюднення сіл, а зростання безробіття викликало міграцію, переважно молодих людей за кордон та у великі міста. Відбулася руйнація соціальної сфери, втрата матеріально-технічної бази, індустріальних технологій у сільськогосподарських підприємствах. Перелічені фактори змінили психологію мешканців села, призвівши до бідності і жебрацтва [13].

Таким чином, сучасний стан вітчизняної аграрної сфери свідчить про те, що глобалізаційні процеси можуть не тільки не відкрити нових можливостей для української економіки, а й стати причиною поглиблення її відсталості від розвинених країн. Тому важливим завданням зараз є визначення стратегії дій уряду та приватних підприємців, задля адаптації до нових світових умов господарювання. Для цього необхідно передусім чітко визначити слабкі сторони вітчизняного сільського господарства та головні загрози, зумовлені розмиттям національних кордонів і поглибленням міжнародного співробітництва.

На нашу думку, всі загрози та ризики, які несе в собі глобалізація для агропромислового сектору можна умовно поділити на такі, що виникають під дією внутрішніх факторів, та такі, які зумовлені зовнішніми чинниками (рис. 1).

Внутрішні фактори пов'язані із умовами господарювання на території країни, станом розвитку аграрної сфери, трудових, матеріальних та фінансових ресурсів, політикою уряду щодо підтримки і регулювання сільськогосподарських процесів.

Зовнішні чинники пов'язані із поглибленням міжнародної інтеграції, зростанням транскордонних торговельних потоків, потоків капіталу та робочої сили.

Отже, ризики агропродовольчого виробництва і ринку на сучасному етапі розвитку обумовлюються впливом національних і глобальних чинників. Внутрішні чинники мікро- і макrorівня переважно проявляються через недостатність фінансових ресурсів агровиробників, отримуваних ними як з бюджету (зменшення обсягів усіх видів державної підтримки агровиробників, зниження доступності для них кредитних ресурсів), так і з власних джерел. Останнє значною мірою пов'язане з неефективною політикою регулювання вітчизняного аграрного ринку та відсутністю підтримки розвитку його інфраструктури. Аграрний ринок залишається стихійним, спонтанним, неорганізованим: гуртові торги практично відсутні, канали збуту продукції й ціноутворення здебільшого є тіньовими. Аграрний фонд не виконує інтервенційні функції і не впливає на стабілізацію цін на сільськогосподарську продукцію.

Зовнішні ж загрози агропродовольчому розвитку і ринку передусім пов'язані зі зростанням відкритості вітчизняної економіки, оскільки, як відомо, свобода торгівлі, стимулюючи спеціалізацію на галузях з відносно (але не абсолютно) меншими витратами виробництва, фіксує і поглиблює відсталість недостатньо розвинутих країн. Верховенство на інтегрованих міжнародних ринках багатших країн над біднішими посилює структурну деформацію всередині останніх, переносячи проблеми глобальних ринків на національні [15]. Тобто, за активізації глобалізаційних процесів та інтернаціоналізації проблеми міжнародної конкуренції виходять на перше місце.

Успішне протистояння зазначеним ризикам та загрозам неможливе без ефективною державною політикою (рис. 2), проведення низки заходів (рис. 3), спрямованих на забезпечення високого рівня конкурентоспроможності продукції, формування розвинутої інфраструктури аграрного ринку, сприятливих податкових та кредитних умов для товаровиробників, побудову тісних взаємозв'язків у сферах виробництва, переробки та реалізації продукції, зменшення регуляторного навантаження на підприємства, створення привабливого інвестиційного клімату та ін., здатних сформувати

конкурентоспроможних суб'єктів господарювання, що можуть результативно функціонувати в умовах глобалізації та інтернаціоналізації світової економіки.

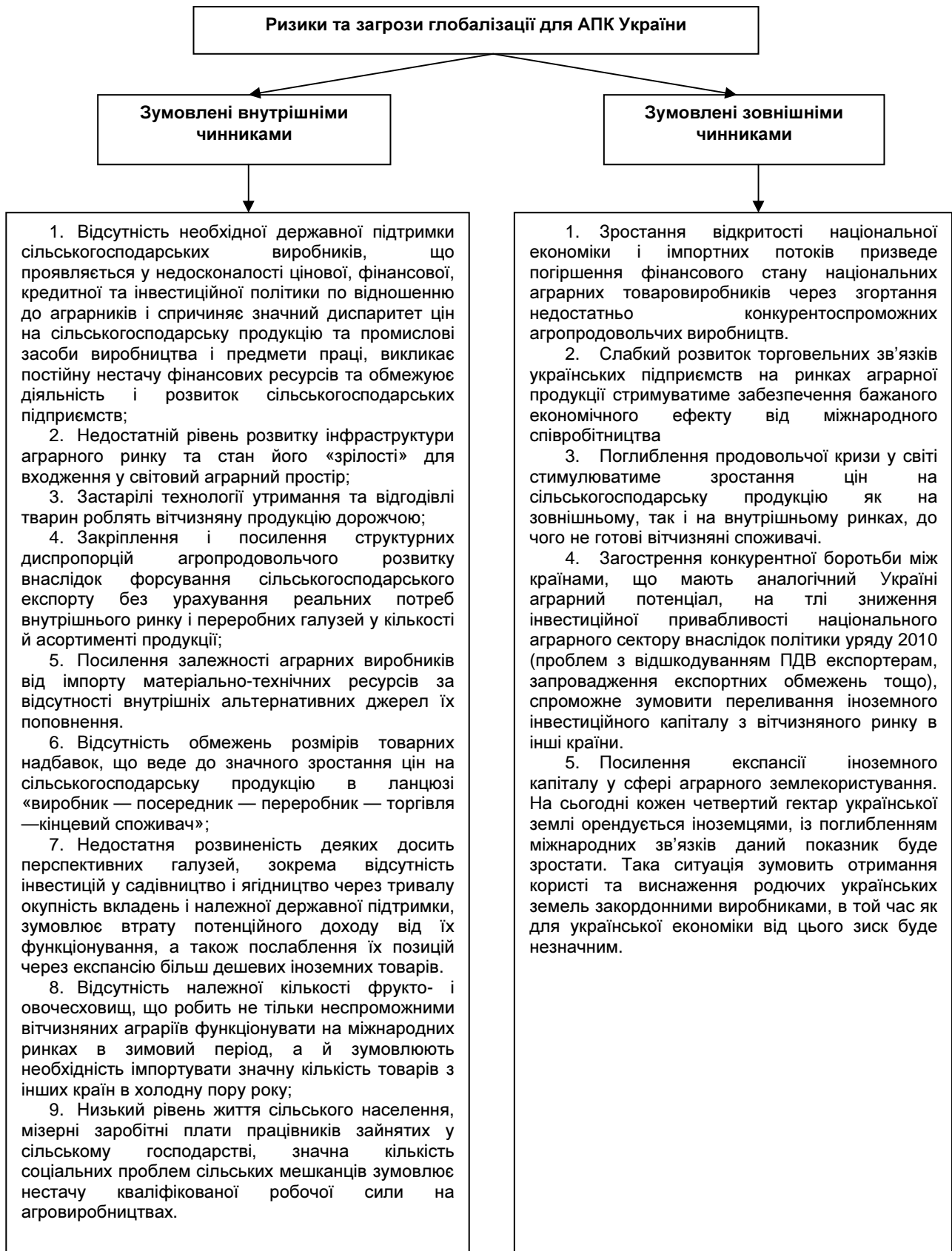

Рис. 1. Ризики та загрози глобалізації для АПК України

Джерело: авторська розробка

Пріоритетні завдання державної політики, спрямовані на успішне функціонування аграрного сектору в умовах глобалізації процесів

Економічна сфера

- Розвиток дієвої інфраструктури аграрного ринку, зокрема вдосконалення системи логістики та забезпечення широкого доступу товаровиробників до каналів збуту

- Адаптація вітчизняних стандартів якості продукції до міжнародних вимог.

- Удосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення суб'єктів господарювання.

- Надання податкових пільг новоствореним перспективним агропромисловим підприємствам, збереження спеціальних режимів для село утворюючих господарств.

- Зменшення регуляторного навантаження на агробізнес за рахунок максимального скорочення кількості дозволів та ліцензій, пов'язаних з їх діяльністю (особливо для акціонерних товариств, оскільки процедура їх створення та реєстрації є надто бюрократизованою).

- Формування партнерських відносин між саморегульними об'єднаннями сільськогосподарських товаровиробників, державою та галузевою наукою з метою розробки та впровадження інновацій у даній сфері.

- Запровадження цільової підтримки агробізнесу на поворотній основі

- Надання всебічної допомоги процесам розвитку кооперації та формуванню кластерних зв'язків

Політична сфера

- Формування виваженої політики уряду у сфері міжнародного аграрного співробітництва, спрямованого на підвищення іміджу країни на світовій арені

- Забезпечення стабільного політичного середовища у країні задля зростання рівня довіри іноземних інвесторів та партнерів

- Запровадження стандартів СОТ та ЄС у різні сфери господарського життя

- Впорядкування земельного законодавства та забезпечення належного правового захисту земель сільськогосподарського призначення від відчуження різними шляхами на користь іноземних громадян

Соціальна сфера

- Підвищення рівня життя мешканців села

- Сприяння розвитку сільських поселень та формування середнього класу на селі шляхом забезпечення зайнятості населення

- Поліпшення якості освітніх та медичних послуг у сільській місцевості, забезпечення належного транспортного сполучення із містами, підвищення рівня культурно-масових та інших заходів, спрямованих на зменшення відтоку молоді із сіл та забезпечення таким чином аграрний бізнес достатньою кількістю трудових ресурсів

Рис. 2. Пріоритетні завдання державної політики, спрямовані на успішне функціонування аграрного сектору в умовах глобалізації процесів

Джерело: авторська розробка

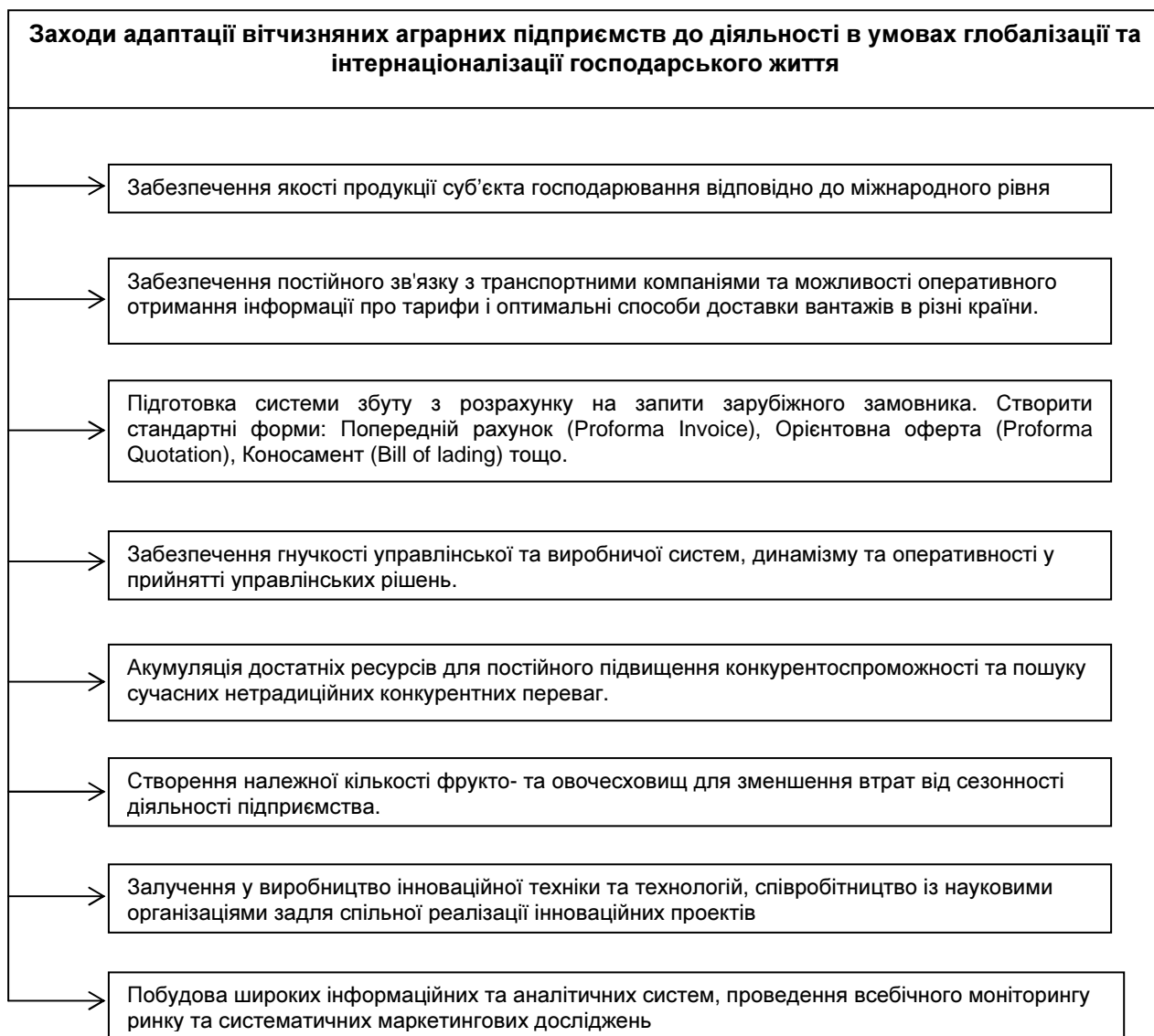

Рис. 3. Заходи адаптації вітчизняних аграрних підприємств до діяльності в умовах глобалізації та інтернаціоналізації господарського життя

Джерело: авторська розробка

Таким чином, основний акцент уряду має бути спрямований на поліпшення економічних умов функціонування агробізнесу, однак не мають залишатися поза увагою і політична та соціальна сфера, які формують трудові ресурси підприємств та імідж українських товаровиробників на міжнародній арені. Вищевказана стратегія дозволить створити сприятливе підприємницьке середовище і належні умови для ефективного функціонування агропромислового комплексу, проте для забезпечення конкурентоспроможності та високих результатів діяльності на внутрішньому і зовнішньому ринках, українським підприємницьким структурам необхідно самостійно прийняти певні міри щодо адаптації до нових умов господарювання.

Отже, умови, які диктує сьогодні ринок всім суб'єктам підприємництва, є жорсткими, короткостроковими і мінливими одночасно за всіма параметрами. За активізації глобалізаційних процесів та інтернаціоналізації, проблеми міжнародної конкуренції виходять на перше місце. Міжнародна конкурентоспроможність господарюючого суб'єкта складається з низки переваг, які проявляються на світовому ринку шляхом співставлення з відповідними показниками зарубіжних конкурентів. Під впливом даних факторів відбуваються структурні зміни в економіці країни, в галузях, внаслідок чого висувуються особливо високі вимоги до здатності діючих на ринку суб'єктів пристосуватися до цих змін.

Висновки з даного дослідження. Глобалізація за своєю суттю є викликом економічній безпеці будь-якої країни, яка певною мірою інтегрована в економічний простір, адже вона робить національну економіку більш відкритою і, відповідно, більш вразливою. Тому негативні аспекти даного явища

вимагають розробки захисних механізмів для мінімізації їх впливу. Кожна держава повинна мати таку національну стратегію, яка б абсорбувала нові можливості та протидіяла зовнішнім загрозам руйнівного глобалізму. Досягти цього можна лише за умови спільних дій приватних підприємців та уряду: перші повинні провести необхідні заходи з модернізації виробничої, управлінської, організаційної структур своїх підприємств, удосконалення якості продукції та забезпечити відповідність їх діяльності міжнародним стандартам, а другі мають спрямувати зусилля на створення належного конкурентного середовища із дієвою ринковою інфраструктурою та забезпечення інвестиційної привабливості вітчизняного агробізнесу. Системний підхід державного та приватного сектору щодо адаптації українських суб'єктів господарювання до нових світових порядків здатний не тільки протистояти викликам глобалізації економіки та запобігти негативним наслідкам цього процесу, а й повернути вектор глобалізаційних змін у позитивному напрямку для вітчизняної економіки.

Перспективи використання результатів досліджень полягають у визначенні на основі наведених у статті загроз та ризиків, зумовлених глобалізацією, оптимальних організаційно-правових форм агропромислових підприємств, що здатні функціонувати з найбільшою економічною віддачею в сучасних умовах розвитку світового господарства.

Література

1. Friedman Th. Understanding Globalization. The Lexus and the Olive Tree / Friedman Th. – N.Y., 2000. – 512 p.
2. Анилионис Г.П. Глобальный мир единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г.П. Анилионис, Н.А. Зотова. – М., 2005. – 233 с.
3. Владимирова И.Г. Глобализация мировой экономики: проблемы и последствия / И.Г. Владимирова // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 3. – С. 97-111.
4. Даниленко О.Л. Відкрита економіка як передумова взаємодії внутрішнього і зовнішнього ринків [Електронний ресурс] / О.Л. Даниленко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/ONG/Economics/2_danilenko%20o.l..doc.htm.
5. Дудка Ю.П. Парадигма економічної глобалізації та її значення у формуванні концептуальної матриці економічної безпеки / Ю.П. Дудка // Економічний простір: Збірник наукових праць. – № 22/1. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. – С. 45-57.
6. Кардамонов О.В. Глобализация и символлическая власть / О.В.Кардамонов // Вопросы философии. – 2005. – № 5. – С. 47-56
7. Карпінський Б.А. Фінансова глобалізація в контексті зрушень у національних фінансових системах: еволюційний підхід / Б.А. Карпінський, О.П. Буряк, В.Я. Дубик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.10 – С. 150-157.
8. Кирилов Ю. Є. Перспективи розвитку сільського господарства України в контексті посилення глобалізаційних процесів / Ю. Є. Кирилов // Формування ринкової економіки : збірник наукових праць. – КНЕУ, 2011. – Ч. 1. – С. 203–211.
9. Кліменко О.В. Формування економічної безпеки в умовах глобалізації / О.В. Кліменко, О.О. Бачал // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 20-річчю наукової діяльності ф-ту економіки та менеджменту СумДУ, м. Суми, 3-5 квітня 2012 р. / Відп. за вип. О.В. Прокопенко. – Суми: СумДУ, 2012. – Т.8. – С. 25-26.
10. Конкурентоспроможність АПК України у світовому економічному просторі та глобальні виклики СОТ: доповідні записки за результатами дослідження в 2008р. – К., РВПС України НАН України. - 2008. – С. 2.
11. Латигіна Н.А. Глобалізація як виклик часу / Н.А. Латигіна // Гілея: науковий вісник": Збірник наукових праць. – К., 2011. Випуск 49. – С. 540-544.
12. Малышева Д. Постиндустриальный мир и процессы глобализации / Д.Малышева // МЭ и МО. – 2000. – № 3. – С. 90-97
13. Микитенко І. А. Аграрний сектор України за умов становлення нової соціально-економічної системи – глобалізму [Електронний ресурс] / І. А. Микитенко // Економіка АПК 2009. – № 2. – Режим доступу : <http://www.info-prensa.com/article-534.html>.
14. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки України на період до 2020 року [Електронний ресурс]: Проект Міністерства аграрної політики та продовольства України – К, 2013. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ru/node/7644>
15. Шубравська О.В. Сучасні ризики розвитку агропродовольчого виробництва і ринку / О.В. Шубравська // Актуальні проблеми економіки – 2011. – № 5. – С. 48-55.